
TÉRTÖRTÉNET

AZ OSZTRÁK-MAGYAR HATÁR KIJELÖLÉSE UTÁNI PROBLÉMÁK RENDEZÉSE

(Problem Settlement after the Determination
of the Austrian-Hungarian Border)

SALLAI JÁNOS

Kulcsszavak:

Államhatár nemzetközi megállapodások osztrák-magyar határ

Az osztrák-magyar államhatár egy korábban egységes területet vágott szét, nagymértékben akadályozva a határ mentén élők mindennapi életét. Cikkünk e határ születésének gyakorlati körülményeit mutatja be, majd azokat a múlt század húszas éveiben keletkezett nemzetközi megállapodásokat, amelyek a határ menti lakosság és gazdaság korábban megszokott életvitelének, kapcsolatainak fenntartását szolgálták. Ezeket a napjainkban is tanulságos megállapodásokat a szerző mintegy forráselemzőként közli, mellékelve egy másik korban, az ötvenes években született felülbírálat jegyzőkönyveit is.

Bevezető

A monarchia széthullását követően Magyarország egy teljesen új földrajzi környezetben, új államhatárok mentén megszületett „nemzetállamok” szomszédságában kezdte meg a 20. század harmadik évtizedében az önálló életét. A szomszédok közül Magyarországot sajátos történelmi hagyományok kötötték Ausztriához, amely szintén el-vesztette birodalmi jellegét, és próbált alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez.

Az új körülmények minden irányba új kapcsolatok kialakítását eredményezték a kitűzött határok mentén. A tanulmány első részében osztrák-magyar viszonylatban bemutatjuk a határok kitűzésének folyamatát, majd a második fő részben a határrendhez kapcsolódó nemzetközi szerződéseket és a kishatárforgalmat. A két ország kapcsolatát jelentősen befolyásolta a második világháborút követő nemzetközi erőviszonyok alakulása, ami vasfüggöny felépítéséhez, és a korábbi nemzetközi megállapodások elhalásához vezetett. Erre figyeltek fel a Határőrség szakemberei 1954-ben, amikor felülvizsgálták az osztrák-magyar jogi szerződéseket, és konstataálták a teendőket.

A jegyzőkönyvek előzményei az osztrák-magyar államhatár trianoni (velencei) döntést követő kijelöléséhez datálhatók. A magyar-osztrák határ megállapítása a több évszázados kötődés ellenére több nehézségbe ütközött. Ausztria részéről Nyugat-Magyarország megtartási szándéka politikai konfliktushoz vezetett. A végleges

közös államhatár kijelöléséig ezért igen hosszú és bonyolult út vezetett (Sallai 1996; 2002; Suba 1999).

1918 őszén a dualista állam részeire bomlásával párhuzamosan megkezdődött a békeszerződés kidolgozása. A korábbi közös múlt ellenére a politikai életben meglepetésként hatott Renner kancellár kijelentése, amikor megfogalmazta Ausztria igényeit Nyugat-Magyarország területére. Ezzel párhuzamosan a szomszédos szláv államok titkos tárgyalásokat folytattak, hazánk területének terhére, egy korridor létrehozására. A Párizsban folyó békekonferencia elismerte az osztrák területi igényt, amely új helyzetet teremtett a térségben, és fegyveres konfliktusokhoz, atrocitásokhoz vezetett. A történelmi Magyarország területén, Németújváron, 1919. augusztus 17-én tartott népgyűlésen résztvevők a Magyarországtól való elszakadást hangoztatták.

A békefolyamat fontos állomása volt 1919. szeptember 10., amikor Saint Germain-ben Ausztria képviselői aláírták a békeszerződést. Magyarország ekkor még csak készült, hogy Párizsba küldje a magyar érdekeket képviselő küldöttségét, amelynek vezetője gróf Apponyi Albert lett.

A magyar béketárgyalások sorsát döntően befolyásolta a Millereand levél, amely a következő lényeges megfogalmazásokat tartalmazta: „... A szövetséges és társult hatalmak hívek ahhoz a szellemhez, mely őket a béke által megállapított határok kijelölésénél eltöltötte, foglalkoztak azzal a lehetőséggel is, hogy az így kijelölt határ esetleg nem felel meg mindenütt pontosan a néprajzi vagy gazdasági követelményeknek. Lehetséges, hogy egy helyszíni vizsgálat bebizonyítja majd a békeszerződésben vett határok egyes pontokon való megváltoztatásának szükségességét... Ebben az esetben a szövetséges és társult hatalmak hozzájárulnak ahhoz, hogy a szövetség tanácsa, ha a tekintetbe jövő felek egyike azt kívánja, felajánlhasa jó szolgálatait az eredeti határok békés úton való kiigazítására, ugyanazon feltételek mellett, azokon a helyeken, ahol egy határbizottság valamely változtatást kívánatosnak tartott ...”

A fentiek azt sugallták a magyar fél számára, hogy az elfogadhatatlannak tűnő trianoni határok módosítására sor kerülhet a helyszíni határ megállapítások során. Ennek hatására a magyar küldöttséget felhatalmazták a békeszerződés aláírására, amelyre 1920. július 4-én, Trianonban került sor. A szerződés aláírását követően a Nagykövetek Tanácsa által kiadott „Általános Utasítások” értelmében megszerveződik az osztrák–magyar határmegállapító bizottság. A politikai tárgyalások mellett a határterületen nyugtalanság uralkodott el. 1920. augusztus 8-án sor került a Szentgotthárdi akcióra. Ennek keretén belül magyarok osztrák területre hatoltak be, fegyverszerzés céljából. A politikai helyzetet tovább bonyolította, hogy később magyar területen IV. Károly király személyesen is megjelent.

A két ország között folyó tárgyalások eredményeként 1921. augusztus 3-án Bécsben, Schober kancellár és Pogatscher osztályfőnök, valamint magyar részről Masirevich nagykövet és Gratz volt külügyminiszter megállapodtak, melynek értelmében Nyugat-Magyarország egyharmada Magyarországhé marad. Az osztrák külügyi bizottság azonban ezt elutasította, így nem léphetett érvénybe.

A későbbi időszakban ismét előtérbe kerülnek a fegyveres akciók. 1921. augusztus 15-én, az 1. (Prónay) csendőr-tartalék zászlóalj Felsőőrre, a 2. (Ostenburg) csendőr-tartalék zászlóalj Kismartonba vonult be, majd megkezdődött a kezdetben sikeres, később tiszavirág életű küzdelem az osztrák csendőrökkel.

A közben folyó határmegállapító tárgyalások fontos mozzanatára került sor 1921. szeptember 24-én, amikor az osztrák–magyar határmegállapító bizottság plenáris ülést tartott, és a következő határozatot hozta: *„hogy a két érdekelt delegáció a határkiigazításra vonatkozólag javaslatokat nyújtson be, és felosztotta az egész határvonalat három szakaszra, amelyek közül az első („A” szakasz) a köpcsényi (Kittsee) hármasponttól Moson vármegyének a Fertő-tóban levő hármás (Illmicz–Fertőrákos–Kroisbach és Fertőmegyes–Mörbisch) találkozási pontjáig terjed, a második („B” szakasz) pedig innen az Irottkőig, és a harmadik („C” szakasz) a tókai hármaspontig. Ez a három szakaszra való beosztás nagyjában alkalmazkodik a három vármegye közigazgatási határaihoz, amennyiben az első szakasz teljesen Moson vármegye területére esik, és csak a második szakasz vesz a Sopron vármegyébe eső területhez még a Vas vármegyei területről egy kb. 10 km hosszúságú vonalat, úgy, hogy a harmadik szakasz ezen kis rész kivételével ismét az egész Vas vármegyébe eső részt foglalja magába”.*

A kialakult zavaros helyzet megszüntetése céljából az olaszok közvetítő szerepre vállalkoztak a volt dualista állam két tagja között, ennek eredményeként megszületett a Velencei jegyzőkönyv, 1921. november 11–13-án. Az osztrák kormány hozzájárulását adta, hogy Sopronban és környékén népszavazást tartsanak. A magyar kormány vállalta, hogy Nyugat-Magyarországról eltávolítja a felkelőket. Ez egyben Prónayék uralmának végét jelentette. A magyar sikert hozó soproni népszavazásra nemzetközi erők felügyeltek.

Ugyanebben az időszakban, még 1921. decemberében döntöttek a magyar határmegállapító delegáció összetételéről.

A népszavazást követően sor kerülhetett a határok kitűzésére, amely folyamat állandóan nehézségekbe ütközött. Ennek egyik legszemléletesebb megnyilvánulása, hogy több település hovatartozása 1921–22-ben dőlt el. A határmegállapítás eredményeként a Népszövetségek Tanácsának döntése következtében visszatért Magyarországhoz Kis- és Nagynarda, Alsó- és Felsőcsatár, Német- és Magyarkeresztes, Horvátlovó, Pornóapáti. A Magyarországnak ítélt Rendeket és Rótfalvát osztrák kezdeményezésre elcserélték Ólmód és Szentpéterfa községekre.

A határmegállapítás eredményeként az osztrák–magyar határ hossza: 375 km 517 m. Szakaszok szerint: C szakasz – 140 km 544 m; B szakasz – 126 km 366 m; A szakasz – 108 km 607 m.

A határ kitűzésére az osztrákok részéről természetes, a magyarok részéről műkövet használtak fel, a jeleket átlagosan 100 m távolságra helyezték el egymástól.

A határszerződésben leírtak szerint: „Az új állami határvonal a Magyar Királyság és az Osztrák Köztársaság között három szakaszra osztott, mely szakaszok A, B, C betűkkel jelöltettek meg. Az A szakasz a Köpcsény–Kittsee hármás országhatár-

ponttól (Magyarország, Ausztria és Csehszlovákia közös határpontja) a Fertő tóban elhelyezett szakaszhatárköig, a B szakasz a megnevezett szakaszhatárköttől az Irottkőig (883. magassági pont), a C szakasz az Irottkőtől a tókai hármás országhatárpontig (Tauka, 380. magassági pont; Ausztria, Magyarország és a Szerb–Horvát–Szlovén Állam közös határpontja) terjed.

Minden szakasz hat alszakaszra osztatott, melyek szakaszonként északról kezdődőleg római számjegyekkel jelöltettek meg. (A I.; A II., stb., B I., B II., stb.). Ezen beosztás azonban a határkövek számozásánál feltüntetést nem nyert, mert csak a műszaki munkák célszerűbb megszervezése, s a végső okmányok áttekinthetőbb csoportosítása érdekében történt.

A kitűzött új határok soha nem tapasztalt nehézségek elé állították a magyar állam vezetőit és a magyarságot. Az a tény, hogy az új határoknak (a korábbival ellentétben) jelentős része mesterséges jellegűvé vált, és a határ túloldalán a határvonallal párhuzamosan magyar nemzetiségű területsáv keletkezett, egy sor államigazgatási, kapcsolattartási problémát vetett fel. Az így kialakult helyzet során rokoni, közigazgatási, gazdasági, infrastrukturális és még sorolhatnánk, hogy milyen kapcsolatok szakadtak szét. Az újonnan kitűzött határ mentén a Vámörség látta el a határőrzetet (és a kishatárforgalom ellenőrzését). A távolsági forgalom ellenőrzését az Állami Rendőrségbe beolvasztott Határrendőrség kapitányságai végezték. A kialakult helyzetre az akkori politikai vezetés a kishatárforgalom intézményének létrehozását látta megoldásként, mellyel biztosította a határ menti magyar települések közti érintkezés fenntartását. Ezért minden szomszédos országgal tárgyalást kezdeményezett a témában, és ezek eredményeként az 1920-as évek második felében a tárgyalások megállapodással zárultak.

A kishatárforgalom szabályozását, elsőként általánosan az 5.300/1923 M.E. rendelet jelenítette meg. E rendeletben rögzítették, hogy a kishatárforgalom területi hatálya a határkerületre terjedt ki, mely alatt a vámhatárral párhuzamos 10–15 km-es terület sávot kellett érteni. A pontos területi hatályt minden viszonylatban a szerződés mellékleteként az érintett községek, települések felsorolásával tüntették fel.

A kishatárforgalomban részt vevő lakosok a határt útlevéllal, határszéli igazolvánnyal, birtokos úti igazolvánnyal és alkalmi úti lappal léphettek át. A határátlépés helyét (mely nemcsak a határátkelő, hanem megegyezés szerint vámút is lehetett) a két szomszédos ország által megkötött szerződésben határozták meg. A kettős birtokosok, valamint azok részére, akik munkavégzés vagy foglalkozásuk folytán naponta többször átlépték a határt, határszéli igazolványt állítottak ki. Az igazolvány kiállításának körülményeit, formáját, tartalmát, annak érvényességi időtartamát a fenti rendelet pontosan szabályozta. Továbbá a rendeletet követték a szomszédos államokkal kötött kishatárforgalmi szerződések, melyek az adott viszonylatban a sajátosságokat, a pontos területi hatályosságot rögzítették.

A kisebb határszéli személyforgalom szabályozása tárgyában a 11.110/1926 M.E. számú kormányrendeletben¹ gondoskodtak az Osztrák Köztársasággal kötött megállapodás életbeléptetéséről.

Ennek értelmében az osztrák–magyar kishatárforgalom főbb sajátosságai:

- A határkerületet 15 km mélységű területsávban jelölte meg.
- Határszéli úti igazolvány járt a határkerületi lakosok és a földbirtokosok (bér-
lők) részére.
- Ez az okmány 8 napi tartózkodást tett lehetővé a másik országban.
- A határátlépést biztosító alkalmi úti lap egyszeri, menet-jövet átlépést és leg-
feljebb 3 napi tartózkodást engedélyezett. Főleg a sürgős családi problémák
rendezését és turisztikai célokat szolgált.
- A határt napkeltétől, napnyugtáig lehetett átlépni.
- Az osztrák és a magyar átelleses határterületek helységneveinek pontosítása,
helyesbítése Magyarországon az 129.013/1927 P.Ü.M. rendeletben került ki-
hirdetésre.
- A vám- és mellékutak jegyzékét a 111.070/P.Ü.M. rendelet tette közhírré. A
fenti rendeletben nem rögzített úton vagy egyéb ponton a határvonalat áruval,
áru nélkül tilos volt átlépni. Kivételt azok a birtoktulajdonosok élveztek, akik
mezsgyehatáron belül a határvonalat bárhol átléphettek.

A kishatárforgalom a második világháború után egy rövid ideig, 1948-ig létezett, majd osztrák viszonylatban a szerződés felmondását követően teljesen elhalt. A határ menti életet megkönnyítő határátlépési lehetőségek helyébe a „vasfüggöny”, majd az elektromos jelzőrendszer lépett. A kishatárforgalom jelentőségét erősíti az a tény, hogy a jogi jegyzőkönyvekben szereplő megállapodások esetében is több alkalommal megemlítsre került.

A kapcsolattartás mellett az a tény, hogy az új osztrák–magyar államhatár korábbi közigazgatási, etnikai és birtokhatárokat, közműveket vágott ketté, egy sor rendezésre váró problémát okozott. Az előző részben bemutatott, magyar– osztrák határvonal kijelölése során felmerült jogi kérdések rendezése céljából a Határmegállapító Bizottság jogi jegyzőkönyveket készített. Ezeket a jegyzőkönyveket a két kormány képviselői – az általuk kiegészítésképpen készített jogi jegyzőkönyvekkel együtt – egyezmény formájában rögzítették le.

A szóban forgó, összesen 22 db jogi jegyzőkönyvet magában foglaló Egyezményt Bécsben, 1927. március hó 11. napján írták alá. Az egyezmény, a határvidék vízügyi kérdéseit rendező jogi jegyzőkönyvek kivételével, a megerősítő okmányok kicserélésének napján, 1928. március 26-án lépett életbe. A határvidék vízügyeit rendező jogi jegyzőkönyveket, az Osztrák–Magyar Határmegállapító Bizottság 1924. július 9-én hozott döntése alapján, 1923. január 1-től érvényben lévőknek kellett tekinteni.

A jogi jegyzőkönyveket magában foglaló egyezményt a magyar kormány 1928. április 28-án, az 1970/1928. M. E. sz. rendelettel tette közzé². A jogi jegyzőkönyvekkel kapcsolatosan felmerül az érvényesség kérdése. Az 1943. október 30-i moszkvai háromhatalmi nyilatkozat Ausztriának, a hitleri Németország által történt bekebelezését semmisnek nyilvánította. Ennek alapján az Osztrák Köztársaság által, 1938. március 13-a előtt kötött minden nemzetközi egyezményt a II. világháború után is érvényben levőnek kellett elismerni, amennyiben felmondásukra intézkedés nem történt.

Az 1927-ben született jogi jegyzőkönyvek bemutatása, és az 1954. évi magyar belügyi felülvizsgálat³ véleménye

Jelen fejezetben bemutatjuk a két ország által kötött jegyzőkönyveket, melyeknek születési körülményeit a fentiekben ismertettük, s mellette idézzük az 1954-ben végzett magyar belügyi felülvizsgálat által megállapítottakat, amelyek ezen jegyzőkönyvek további sorsát meghatározták.

A *határvidék vízügyi viszonyaira vonatkozó⁴ jogi jegyzőkönyvben* a magyar és osztrák kormányok kötelezik magukat arra, hogy egyoldalúan semmi olyan intézkedést nem tesznek, amely a magyar–osztrák határvidék vízügyi viszonyait érintené. Nem végeznek továbbá egyoldalúan semmi olyan munkálatot, amely a másik állam területén a meglévő vízügyi viszonyokban változást idézne elő. Kötelezik magukat az államok a vízi művek jó karban való fenntartására.

Külön kiemeli a jegyzőkönyv, hogy az árvízvédelem érdekében mindkét állam részére kötelező a szomszéd állam veszélyeztetett területének védelmét szolgáló műszaki berendezések jó állapotban tartása.

A jegyzőkönyv második részében a Rába-Szabályozó Társulatra vonatkozó rendelkezéseket tárgyalja.

Előírja a jegyzőkönyv, hogy a Hanság Csatorna, valamint a hozzá tartozó vízi művek állapotán úgy méretek, mint vízhozam tekintetében bármiféle változtatást csakis előzetes megegyezés alapján lehet fogantatosítani.

Tartalmaz még a jegyzőkönyv a volt Rába-Szabályozó Társulat felosztásával kapcsolatos pénzügyi rendelkezéseket is.

Az 1954-es jegyzőkönyv megállapításai szerint: „*Ez a jegyzőkönyv olyan kötelezettségeket ró Ausztriára, melyek számunkra feltétlenül előnyösek. A magyar területek ugyanis általában mélyebben fekszenek, mint az osztrák vidékek, tehát árvízvédelmi szempontból fontos az, hogy a vízügyi kérdések rendezettek legyenek. Az árvízvédelmi szabályok betartása feltétlenül kihatással van a határőrizetre is. Az osztrák határon ugyanis mintegy 12 helyen van vízi határ, és több más helyen pedig patakok, vagy vízlevezető árok keresztezik a határvonalat. A tavaszi áradások alkalmával esetleg bekövetkező árvizek igen erősen gyöngíténék a határőrizetet.*”

A határ megvonása után a brennbergi szénbányák művelési területének egy része osztrák területre került. Ezért született meg a *brennbergi bányák művelésére vonatkozó jogi jegyzőkönyv*. Ebben Ausztria elismeri, hogy a Borbála és Ilona akna művelése a továbbiakban is gazdasági egységet alkot. Az osztrák területnek azon a részén, amelyre a művelés jelenleg vagy a jövőben kiterjed, továbbra is a magyar bányagazgatóság kezelése alatt marad a bánya.

A bányászok és bányaal alkalmazottak a bányászok védelmét szolgáló magyar törvényeknek vannak alávetve, még akkor is, ha osztrák területen dolgoznak.

Ausztria engedélyezi a bányaműveléshez szükséges anyagok (főleg fa) adómentes kivitelét. Ausztria Magyarország javára felfüggeszti 1963-ig a szénkutatást és szén-

kitermelést, a Brennbérgbányához közel eső három község – Ritzing, Lackendorf és Latzenbach területén.

A szerződés II. cikkelye szerint: „*Ausztria a bányabiztonsági rendőrsége erősítése érdekében kötelezi magát, hogy Récény (Ritzing) községnek a vázrajzon vörös színnel jelölt 65. számú katasztrális parcella csoport területén osztrák csendőrsőt állít fel és tart fenn.*”

A jegyzőkönyv kizárólag Magyarország számára biztosít jogosítványokat a brennbergi bányaműveléssel és szénkutatással kapcsolatban. Az erre illetékes hatóságok a brennbergi bányaművelést beszüntették, tehát jelenleg a jegyzőkönyvben számunkra biztosított jogosítványokkal nem élünk. A bánya művelése határőrizeti szempontból komoly nehézségeket jelentene, ugyanis egyrészt a bánya nagy része osztrák terület alatt fekszik, másrészt pedig munkavállalóinak nagy része osztrák lakosokból tevődött össze.

Az 1954-es jegyzőkönyv idevágó megállapításai: „*1938-ban kb. 160 fő járt át Ausztriából a magyar bányába dolgozni. Jelenleg az egész bánya le van szerelve, az aknák vízzel vannak elárasztva. Nem valószínű tehát, hogy a népgazdaság igényt tartana a jövőben az ottani bányászatra. Ilyen formán nyilatkozott a Nehézipari Miniszter kiküldötte is. A brennbergi bányával foglalkozó jogi jegyzőkönyv tehát már egyáltalán nem időszerű és a jegyzőkönyv felmondása határőrizeti szempontból előnyös és indokolt.*”

A *Pinka-völgyi forgalom szabályozása tárgyában lefektetett jogi jegyzőkönyv* értelmében azok a személyek, akiknek a jegyzőkönyvben feltüntetett, mintegy 34 községben állandó lakása van, a határ menti átmeneti forgalomban könnyítésekben, illetve előnyökben részesültek. Az átmeneti területeken az úti okmányban feltüntetett cikkek átmenő forgalma és szállítása vám- és illetékmentesen történhetett.

A jegyzőkönyv szerint a következő községek területén valósulhatott meg az átmeneti forgalom:

„*Németbükkös, Németlövő, Monyorókerék, Abdalóc, Pinkakertes, Karácsfa, Szentkút, Pokolfalu, Kólm, Lovászd, Nagysároslak, Felsőbled, Rohonc, Csajta, Csém, Csejke, Pósaszentkatalin, Strém, Alsóbeled, Pinkatótfalu, Alsócsatár, Bozsok, Bucsu, Felsőcsatár, Horvátlövő, Kisnarda, Magyarkeresztes, Nagykölked, Nagynarda, Németkeresztes, Pinkamindszent, Pornóapáti, Szentpéterfa, Vasalja.*”

A jegyzőkönyv mellékleteként kiadott útirány táblázat pontosan rögzítette, hogy „*mely községekből, mely községeken át, mely községekbe*” lehet menni. Mivel a jegyzőkönyv 1922-ben készült, ezért a határkijelölés és település-cserék révén beállt végleges változatot még nem tudta figyelembe venni. Így történhetett meg, hogy Szentpéterfa mint osztrák település szerepel.

A jegyzőkönyv jogot és köteleességet állapít meg mindkét állam részére. Az államok túrni kötelesek, hogy a szomszéd állam erre jogosult lakói az ő területén keresztül járjanak.

A jogi jegyzőkönyv VIII. cikke előírja, hogy „minden egyes átmenő lakosnak a kishatárszéli forgalomra vonatkozó egyezménynek⁵ megfelelően kiállított, érvényes határátlépési igazolvánnyal kell rendelkeznie”.

Az 1954-es jegyzőkönyvben a következőket jegyezték meg: „A szóban forgó kishatárszéli forgalmi egyezményt, melyet a két állam 1926-ban kötött, a bécsi magyar követség útján Magyarország 1948. december 1-jével felmondta. – Ekkor megszűnt osztrák viszonylatban minden helyi jellegű határforgalom. A fentiek alapján a jogi jegyzőkönyv érvényben tartása tehát teljesen felesleges. Határőrizeti érdekeink alapján a jegyzőkönyvben foglalt jogi kööttségünket feltétlenül meg kell szüntetni.”

Az 1. számú jogi jegyzőkönyv, Sopron városának Lépesfalva (Loiperbach) osztrák község területén való átvitelt igénylő erdőtermékei szállítására vonatkozólag biztosította a Sopron város területén kitermelt, és a saját részére szánt erdőtermékek átszállítási jogát Loipersbach osztrák községen keresztül bizonyos, inkább adminisztratív (14 napos bejelentkezési kötelezettség, és jegyzék megléte esetén) feltételek mellett.

A szerződés a kishatárforgalom felszámolásával nem volt gyakorolható. Az 1954. évi felülvizsgálat szerint: „A határőrizeti érdekek figyelembevételével nem lenne helyes azt a helyi átmenő forgalmat biztosító jegyzőkönyvet érvényben tartani, még akkor sem, ha a mostani gyakorlat bizonyos anyagi megterhelést jelent.”

A 2. számú jogi jegyzőkönyv megállapította, hogy a Magyarország és Ausztria közötti határ a 883-as, Írott-kő magaslaton halad át. A két állam kötelezettséget vállalt arra, hogy a lakosságnak minden időben és minden alakiség nélkül /tehát úti okmány nélkül/ megengedik a magaslaton emelt kilátó megközelítését. Mivel a 883 magaslat fontos háromszögelési pont, a két állam földmérő hivatalai akadálytalanul végezhetnek ott geodéziai munkálatokat.

Az 1954-es viszonyok szerint: „A magaslaton emelt kilátó, mivel a határvonal keresztülhalad rajta, a mű. [műszaki] záron kívül van. Ilyen formán magyar részről a kilátóba nem járnak fel. Osztrák részről ritkán előfordul, hogy megközelítik a kilátót. Értesülés szerint a kilátó jelenleg eléggé elhanyagolt állapotban van. Mivel a jegyzőkönyvben biztosított jog a kilátó használatára inkább földmérési szempontból lehet jelentős, az illetékesek szakvéleményének alapján továbbra is biztosítani lehetne a 883-as map. [magassági pont] közös használatát. Részünkről természetesen a határővezet rendjére vonatkozó megszorítások figyelembevételével lehetne csak megközelíteni a kilátót. Határőrizeti szempontból minden esetre előnyösebb lenne a kilátó használatának megszüntetése.”

Ma a kilátó egy újabban kötött nemzetközi egyezmény eredményeként újra látogatható.

A 3. számú jogi jegyzőkönyvben foglaltak szerint az országhatár Inzenhof és Rábafüzes, illetve a C 92/1 és a C 92/2 határkövek között metszi a Szent Imre plébániához tartozó járgányt (keskenyvágányú vasút). A járgány működése alatt a határátlépés az ott foglalatostkodó emberek és igavonó állatok részére minden alakiség nélkül megengedett.

A jegyzőkönyvbe foglalt osztrák jogosultság gyakorlati érvényesülésére vonatkozólag meg kell jegyezni, hogy – bár a határ átlépése nem volt kishatárszéli úti okmányhoz kötve – a nyugati határ lezárása alkalmával a helyi átkelő forgalmakat teljes egészében megszüntették.

Az 1954. évi magyar vélemény szerint: *„Mivel az osztrák jogosultság tárgyát képező kisvasút már nincs is meg, a jegyzőkönyv teljesen időszerűtlen. Érvényben tartása határőrizeti szempontból hátrányos és felesleges lenne.”*

A 4. számú jogi jegyzőkönyv szerint a Hanság csatorna Vallern melletti hídja a vallerni gazdaság részére átkelő helyül szolgált a magyar területen lévő, mintegy 700 kh. területű földjeihez. Magyarország biztosítja a község lakóinak a hídon való átkelést. A jegyzőkönyv szerint: *„A hídon való átkelés csak napfelkeltétől naplementéig van megengedve, azaz március 1-től november 15-ig 4 és 22 óra között, november 16-tól február végéig 6 és 18 óra között.”* A határátlépés a kishatárforgalmi úti okmányokkal történik.

A kishatárforgalom felmondásával oka fogyottá vált ez a jegyzőkönyv. *„Határőrizeti szempontból indokolt megszüntetni azt a jogi köteleességet is.”* (1954)

Az 5. számú jogi jegyzőkönyv Sopron város vízellátására szolgáló vízművek védelmére és befejezésére vonatkozott. A Sopron város vízellátására szolgáló művek védőterületének nagyobb része osztrák területre került. Az Osztrák Kormány kötelezettséget vállalt, hogy ezekre a területekre ugyanúgy alkalmazza az osztrák törvényeket, mint ahogyan azokat osztrák községekre alkalmazná. Ausztria továbbá kötelezi magát arra, hogy segítséget nyújt Sopron városának a védőterületeken foganatosítandó olyan munkálatokkal kapcsolatban, melyekre nézve az osztrák törvények szerint hatósági jóváhagyás szükséges.

A jegyzőkönyv Sopron vízellátására szolgáló művek területének határait a következőkben állapította meg:

„Délen és délkeleten Sopron város és Ágfalva község közigazgatási határa, északkeleten a Dudleswald gerince, innen ez a vonal nyugatra a Sopronkertestől délre fekvő dombok felé kanyarodik, Somfalvától északra átmegy Krippelbergen, majd a lépesfalvai major melletti dombon és a fraknónádasdi Kammhügel érinti. Azután a Grüssriegel és a fraknónádasdi erdő mellett haladva, a vonal keletre a Herrentisch felé kanyarodik, áthalad a Viererriegelen, Loosmaison, Obertödelen, Bremsbergen és az ágfalvi erdő gerincét érinti.”

Ha osztrák területen bizonyos építkezésre volna szükség, az osztrák kormány a városnak olyan kedvezményeket nyújt, mint amilyenek hasonló esetekben osztrák községeknek nyújthatók. Az osztrák kormány nem ellenzi, hogy megfelelő feltételek mellett a város a munkákat saját erőivel végeztesse. Az osztrák kormány megkönnyíti a munkák érdekében a határátlépéseket.⁶

Az 1954-es jegyzőkönyv szerint: *„A jegyzőkönyv rendelkezései számunkra feltétlenül előnyösek. Elbírálása minden esetre az illetékes szakminisztérium feladata.”*

Hasonlóképpen született meg a 6. számú jogi jegyzőkönyv a Szombathely és Rohonc vízellátására szolgáló művek védelmére és befejezésére vonatkozólag. Az

Osztrák Kormány kötelezettséget vállalt arra, hogy Rechnitz község területéről a forrásvíz zárt csöveken Szombathelyre legyen vezethető. A források védőterületére és a vízvezetékek építésére vonatkozólag ugyanúgy kedvezményeket biztosít Ausztria, mint a soproni vízellátással kapcsolatban.

A jegyzőkönyv az osztrák területen fekvő védőterület határait a következőkben jelölte meg:

„A határvonal a Rohonctól északra körülbelül 2 km-re fekvő Satzenriegeltől kelet-északkelet felé kanyarodik, áthalad az 57-es magassági ponton, követi a hegygerincet észak felé egészen a Kalaposköig, majd északnyugat felé fordulva a 651-es majd a 691-es magassági pontokon át a gerincen haladó utat követi az Irottkö gerincéig.

Innen a gerinc nyugat felé halad a 823-as, majd a 832-es magassági ponton át, egészen addig a gerincútig, amely a 830 és 858 magassági pontok között délfelé fordul, azután ezt a gerincutat követi a 651-es magassági ponton át a Budiriegelig. Ettől a ponttól kezdve a vonal egyenes irányba halad a Satzenriegelig.”

Az 1954-es jegyzőkönyv hasonló megállapításokat tartalmaz, mint az előző jegyzőkönyv esetén: „A jegyzőkönyv rendelkezései számunkra feltétlenül előnyösek. Elbírálása minden esetre az illetékes szakminisztérium feladata.”

A 7. sz. jogi jegyzőkönyv Kőszeg város vízellátásának szabályozásáról szól. Az osztrák kormány megengedi a Hétforrás vízének osztrák területen – Rattersdorf községe – keresztül Kőszeg város területére való vezetését. Ezzel kapcsolatban az osztrák kormány ugyanolyan kedvezményeket biztosít, mint a soproni vízellátás esetében.

Az 5, 6, 7. jegyzőkönyvek tartalmuk és előnyük miatt hasonlóak, ezért az 1954-es jegyzőkönyv közös megállapításokat is szükségesnek tartott: *„Amennyiben az értekezleten az 5., 6. és 7. jkv. érvényben tartását indokoltnak minősítik, úgy részünkről javasolom olyan álláspontra helyezkedni, hogy az ebből kifolyólag szükséges határátlépések kizárólag csak érvényes útlevél alapján történhessenek. Bár részünkről előnyösebb lenne megszüntetni mind a három jegyzőkönyv hatályát, ezt a kérdést azonban magasabb érdekek figyelembe vételével kell elbírálni, amik előreláthatólag az értekezleten fognak felszínre kerülni.*”

A 8. számú jogi jegyzőkönyv a határvonal jelzésére szolgáló határkövek, oszlopok és jelzések védelmére és fenntartására vonatkozott.

Mindkét állam kötelezi magát, hogy a határjeleket megvédi. Gondoskodnak arról, hogy a határt alkotó vizek partjai, valamint az utak megmaradjanak eredeti állapotukban. Megállapodást tartalmaz a jegyzőkönyv a határjelek helyreállítása, pótlása és javítása, valamint a kártérítési kérdésekben is.

A Magyar Köztársaságnak (és az előd államnak) minden szomszédjával volt és van határrendi szerződése, amely a határ kijelölésre, határjelek sérthetetlenségére, karbantartására vonatkozik. Talán ezért is furcsa az idézett jegyzőkönyv 1954. évi megítélése, amely a következő volt: *„A jegyzőkönyv rendelkezései a felszabadulás óta nem érvényesülnek. A határ megjelölése osztrák viszonylatban eléggé elhanyagolt állapotban van. Kétségtelenül fontos, hogy a két állam között legyen ilyen tárgyú megállapodás a jövőben is. Figyelembe kell venni, hogy szükségessé fog*

valni osztrák viszonylatban is a határvonal karba helyezése és így egy részletes szabályozásra lesz majd szükség a munkálatok végrehajtására vonatkozóan. A 8. sz. jegyzőkönyv rendelkezései csak nagy vonalakban ugyan, de méltányos elvek alapján szabályozzák a kérdést. Éppen ezért a magunk részéről javasolni kellene ezeknek a jkv.-nek a felmondását, de csak azzal a feltétellel, hogy egy új és részletes egyezményt kössünk ebben a tárgyban az osztrákokkal.”

A 9. sz. jogi jegyzőkönyv az Eszterházy-uradalom erdőtermékeinek osztrák területen való átszállítását szabályozza. A volt Eszterházy-uradalom magyarországi erdőterményeinek Rattersdorf és Liebing osztrák községek területén megfelelő feltételek mellett való átszállításának lehetőségét biztosítja magyar területre.

Az 1954-es megítélés szerint „A jegyzőkönyvben Magyarország száрма biztosított jog az akkori útviszonyok miatt volt jelentős. Még 1948-ban is komoly nehézségekben ütközött az erdőtermékek magyar területen való elszállítása. Lehetséges, hogy azóta már építettek új utakat, melyek feleslegessé teszik a jegyzőkönyvben foglalt jogosultság gyakorlását. Ennek elbírálása az illetékes szakhatóságok feladata. Magyar részről semmiféle átmenő forgalom nincs ott 1949 óta.

Részünkről a felmondás mellett kellene állást foglalni, ugyanis ha a fa kitermelés és szállítás 1949 óta magyar területen át megoldható volt, úgy az megoldható lesz a jövőben is. – Viszont határőrizeti szempontból nem helyes nyugaton a helyi határforgalmat engedélyezni.”

A 10. számú jogi jegyzőkönyv rendelkezéseket tartalmaz az általános vízügyi megállapodás szellemében a lutzmannsburgi zsilip kezelésére és karbantartására nézve. Az 1954-es felülvizsgálat szerint „A rendelkezésre álló adatok szerint a szóban forgó zsilip magyar vonatkozásban komoly jelentőséggel bír. Elbírálása azonban az illetékes szakminisztérium feladata.”

A 11. számú jogi jegyzőkönyv azokról a közös műutakról és utakról rendelkezik, melyeknek hossz tengelye az államhatárral egybeesik. Ezeket az utakat ugyanazon állam két pontja közötti közlekedésre, ennek az államnak a polgári útlevél és egyéb úti okmány nélkül teljes szélességükben szabadon használhatták. Ezeken az utakon ugyanazon állam két pontja között szállított áruk az illető állam területén lévőknek voltak tekintendők. A közös utakon szolgálatban álló rendészeti és vámközegek (csendőrség, közbiztonság és vámőrség szolgálatában állók) teljes felszereléssel járhattak. Szolgálaton kívül tilos volt a fegyver viselése a közös utakon. A németújvári és a nagykölkedi út kivételével a hadsereg nem vehette igénybe a közös utakat.

A rendelkezés szerint 22 közös út volt. A vasfüggöny után ezek közös használata lehetetlenné vált, a határövezet, határsáv adminisztratív akadályai miatt szinte csak az osztrák fél élvezte előnyét, pl. Rábafüzesnél.

A 12. számú jogi jegyzőkönyv szerint a határ közelében lévő, illetve a határon áthaladó műutakat és hidakat a két állam érdekelt szervei tartották karban. Az illetékes hivatalok alkalmazottainak biztosította a két ország a határzónában való közlekedés megkönnyítését. Ugyanígy biztosította a két ország az utak és hidak karban-

tartásához szükséges anyagok határ menti beszerzésével, illetve szállításával kapcsolatban a legnagyobb kedvezményeket.

Az 1954-es magyar felülvizsgálat szerint: *„A jegyzőkönyvben foglaltak a gyakorlatban nincsenek alkalmazva jelenleg és amennyiben a 11. sz. jegyzőkönyv megszűnik, ennek a jegyzőkönyvnek az érvényben tartása is felesleges.”*

A 13. számú jogi jegyzőkönyv arról rendelkezett, hogy a Hanság csatorna és gátja mentén (annak északi oldalán) húzódó, mintegy 2,5 km hosszúságú utat, valamint a védgát tetejét az A 62 és A 71 főhatárkövek között az osztrák csendőrség és vámőrség tagjai hivatásuk teljesítése közben gyalogosan bármikor használhassák. Ugyanígy joguk volt a szóban forgó 2,5 km-es útszakasz használatára Pamhagen osztrák község lakosainak is, akár gyalogosan akár kocsival. Polgári személyek részére a jegyzőkönyv előírta azt, hogy úti okmánnyal rendelkezniük kell. Meg kell jegyezni, hogy a szóban forgó út és a csatorna gátja teljes egészében magyar területen fekszik.

Az 1954-es jegyzőkönyv részletesen foglalkozik a pamhageni műtárgyak sorsával, amely szerint: *„A jegyzőkönyvbe foglalt osztrák jogosítványokkal kapcsolatban a megváltozott viszonyok és a volt kishatárszéli forgalmi egyezmény felmondása a gyakorlat teljes mértékű megváltozását eredményezte.”*

Az osztrákok úthasználatának lehetősége részben már nincs is meg. A műzár egy része ugyanis a csatorna É-i védgátján van megépítve. A jobbszámon előfordul azonban, hogy az osztrák fináncok bejárnak a magyar területen lévő útra.

Határőrizeti szempontból teljesen felesleges és helytelen érvényben tartani a jegyzőkönyvet és a hatályon kívül helyezés mellett kell állást foglalni.”

A 14. számú jogi jegyzőkönyv Rattersdorf osztrák községnek és plébániájának a volt Eszterházy erdőbirtok területéről fával és alommal való ellátási jogát biztosította. Magyarország kötelezte magát, arra, hogy az osztrák jogból kifolyólag megengedi a szóban forgó áruk kivitelét mindennemű korlátozás nélkül.

Igen részletesen foglalkozik ezzel a jogi jegyzőkönyvvel a témát 1954-ben felülvizsgáló szakember. Megállapításai szerint: *„Az ebben a jegyzőkönyvben foglalt jogosítványra az osztrákok igen nagy súlyt fektetnek. Ezt a kérdést minden alkalommal felvetik a tárgyalások során. Ez a jogosítvány számukra feltétlenül előnyös, Magyarországra pedig inkább terhet jelent. Az osztrákok jogának gyakorlása jelenleg részünkről nincs engedélyezve.”*

A II. világháború befejezéséig, bár a volt Eszterházy Hitbizomány kérte a magyar részről vállalt kötelezettség megszüntetését az akkori Magyar Kormánytól, a jegyzőkönyvben lerögzített jog a gyakorlatban érvényesült.

A gyakorlat szerint az Eszterházy erdőbirtok évenként 66 m³ fát adott át az osztrák községnek térítés nélkül. A rőzse és alomgyűjtésre a rattersdorfi előljárásság jelölte ki a község szegényebb lakói közül az igényjogosultakat, akik meghatározott helyen és időben kishatárszéli úti okmánnyal lépték át a határt. Az erdőgazdaság évenként más más területet jelölt ki a rőzse és alomgyűjtés céljára.

A FM. kiküldöttei által 1949-ben lefolytatott helyszíni vizsgálat jegyzőkönyve az alábbiakat állapítja meg.

„A jogi jegyzőkönyvben foglalt szolgáltatások az állami erdőgazdálkodásra súlyos terheket jelentenek és az Egyezmény többi jogi jegyzőkönyveiben biztosított előnyökhöz képest jelentéktelennek kell minősíteni, annak dacára, hogy különösen az alomszedés kérdése erdőgazdasági szempontból még a gyakorolt mértékben sem mondható kívánatosnak. Határőrizeti szempontból – mivel a jegyzőkönyv érvényben tartása helyi határforgalom engedélyezését jelentené – javasoljuk a hatályon kívül helyezés mellett dönteni.”

A 15. számú jogi jegyzőkönyv Halbturn község lakói számára az Oberes Fuchsenfeld területén végzendő mezei munkák végrehajtása érdekében a 39. és 42. sz. főhatárkövek között magyar területen futó utat megfelelő határigazolvány birtokában szabadon használhatóvá tette. A kishatárforgalmi szerződések elhalásával ez a jegyzőkönyv is hatályát veszítette.

A 16. számú jogi jegyzőkönyvben az Osztrák Kormány kötelezettséget vállalt arra nézve, hogy a Kislajta vizét a Mária-liget melletti magyar területek öntözése céljából a Rétárokba (Wiesgraben) vezetik. Kezeskedett Ausztria, hogy a Rétárkot nem fogják a Kislajta árvizeinek levezetésére felhasználni.

A magyar fél 1954. évi szakértői véleménye szerint: „A jegyzőkönyv rendelkezései magyar szempontból előnyösek. Az osztrák hatóságok az elmúlt időkben azonban nem tartják be az öntözővíz szolgáltatással kapcsolatos kötelezettségeiket. A kérdés elbírálása az illetékes szakminisztériumra tartozik. A határőrizetre nézve az árvízveszély szempontjából van jelentősége.”

Az osztrák-magyar határ Zeiselhofnál kettévágta a volt Lónyai féle hercegi birtokot. A 17. számú jogi jegyzőkönyv biztosította, hogy a gazdálkodási egység fenntartása érdekében a birtok alkalmazottai a gazdaság területén bárhol átléphessék – kishatárszéli úti igazolvány birtokában – a határt, és azon keresztül szállíthassák a termelvényeket, adó és vámmentesen.

1954-ben az alábbi vélemény alakult ki: „A II. világháború után teljesen megváltozott tulajdoni viszonyok, valamint a kishatárszéli forgalom beszüntetése a jegyzőkönyv rendelkezéseit teljesen időszerűtlenné teszik. Szempontunkból a felmondás mellett kellene állást foglalni.”

A 18. számú jogi jegyzőkönyv értelmében Kőszeg város részére az osztrák hatóságok megengedték, hogy a Zeigerbergtől nyugatra lévő magyar erdő rész termékeit Idebég községen (osztrák területen) át Magyarországra szállíthassák, megfelelő feltételek betartása mellett.

„Ennek a megállapodásnak az ottani hiányos útviszonyok miatt volt jelentősége. Magyarország nem él az átszállítás jogával és határőrizeti szempontból sem helyes ilyen lehetőséget biztosítani, és ennek alapján javasoljuk a jegyzőkönyv hatályon kívül helyezését.” – írták a jegyzőkönyvről 1954-ben.

A 19. számú jogi jegyzőkönyvben az Osztrák Kormány kötelezi magát, hogy adómentesen engedélyezi annyi ásványvíznek Deutschkreutzból Harkára való szállítá-

sát, amennyihez Harka lakosainak a források tulajdonosaival meglévő szerződések alapján joguk van.

1954-ben már ez a jegyzőkönyv sem állta meg a helyét: „*Tudomásunk szerint a jegyzőkönyv rendelkezései a változott viszonyok miatt a gyakorlatban nem érvényesülnek és a jegyzőkönyv érvényben tartás is teljesen felesleges, mivel az osztrák forrás tulajdonosaival történő megállapodás a víz eladás tekintetében semmivel sem indokolható*”.

A közös államhatáron való áthaladást biztosító határátkelőhelyek kijelölésére „A m. kir. belügyministernek 5,645/1923. B. M. számú körrendelete” intézkedett, amely szerint a határátkelőhelyek a következők:

Szentgotthárd, Kőszeg, Sopron, Hegyeshalom.

A fenti rendeletet az alábbiakkal egészítette ki az 1931. évi jan. 23-án kiadott 124.055-931-VII. sz. rendelet:

Zsira–Locsmánd
Nemes–Locsmánd
Bucsu–Rohoncz
Alsócsatár–Csajta
Pornóapáti–Felsőbeled
Szentpéterfa–Felsőbeled
Szentpéterfa–Nagysároslak
Pinkamindszent–Nagysároslak

Összefoglalás

A jogi jegyzőkönyvekkel már korábban is foglalkozott egy tárcaközi bizottság, de nem jutott eredményre. Az 1954-es felülvizsgálat jól mutatja a korszak sajátosságait, amikor az államhatár elválasztó szerepe dominált az osztrák–magyar határkapcsolatokban. Különösen visszavetette a határkapcsolatokat az a tény, hogy a határszéli kishatárforgalom, amely más baráti állammal később új formában visszaállításra került, az osztrák viszonylatban elhalt.

A helyzet normalizálódását segítette elő az 1964-ben aláírt határszerződés, amikor is mindkét országban felismerték, hogy a jó viszony kiépítésének és fenntartásának elengedhetetlen feltétele az államhatár határjeleinek újra kitűzése, azok láthatóságának biztosítása. Ez egy hosszú út kezdete volt, amely elvezetett az *Elektromos Jelzőrendszer* felszámolásához, új határátkelőhelyek nyitásához, és a mai napokban funkcionáló osztrák–magyar határőrizeti szervek közös kapcsolattartó (Hegyeshalom–Nickelsdorf) pontjának létrehozásához.

Jegyzetek

- ¹ A M. Kir. Minisztérium 1926. évi 11.110. M. E. számú rendelete, a kisebb határszéli személyforgalom szabályozása tárgyában az Osztrák Köztársasággal kötött megállapodás életbeléptetéséről.
- ² A m. kir. minisztérium 1970/1928. M. E. rendelet a magyar–osztrák határmegállapítás kapcsán felmerült jogi kérdések rendezése céljából szerkesztett jogi jegyzőkönyveket magában foglaló, az Osztrák Köztársasággal Bécsben, 1927. március 11. napján kötött egyezmény kihirdetéséről.
- ³ Feljegyzés. Budapest, 1954. január 4-én. Belügyminisztérium. Határőrség és Belső Karhatalom Parancsnoksága.
- ⁴ Jogi jegyzőkönyv, a Magyarország és Ausztria közötti határvidék vízügyeinek, az osztrák–magyar Határmegállapító Bizottság által a Dunai Állandó Vízügyi Műszaki Bizottsággal egyetértésben, a Nemzetek Szövetsége Tanácsának a Bizottsághoz a Nagykövetek Tanácsa 1922. október 21-i jegyzékével megküldött, 1922. szeptember 19-i határozata szerint megállapított szabályozására vonatkozólag.
- ⁵ A kishatárforgalomról szóló egyezményt lásd feljebb.
- ⁶ Az 1954-es jegyzőkönyv szerint: „A jegyzőkönyv rendelkezései számunkra feltétlenül előnyösek. Elbírálása minden esetre az illetékes szakminisztérium feladata.”

Irodalom

- Sallai J. (1996) A magyar–osztrák határ történetéről a XVIII. századtól napjainkig. – *Soproni Szemle*. 4. 289–301. o.
- Sallai J. (2002) *Magyarország államhatárainak és a magyar etnikai határok történetének kapcsolata*. PhD disszertáció. DTE BTK, Debrecen.
- Suba J. (1999) *Magyarország határának kitűzése és felmérése 1921–1925 között*. MH Tájékoztatási és médiaközpont, Budapest.